
ORGANOLOGIJA

DOKUMENTI MEĐUNARODNOG KONGRESA ORGULJE KAO EUROPSKA KULTURNA BAŠTINA

Temeljne osobine europske zaštite orgulja kao spomenika kulture

Luigi Ferdinando Tagliavini,
Bologna - Italija

Referat što ga je Luigi Ferdinando Tagliavini izgovorio u Lepoglavi, u okviru kongresa Orgulje kao europska kulturna baština održanog od 10. do 16. rujna 2000. godine u Varaždinu, svojevrsna je kronologija nastojanja čuvanja, zaštite i obnove orgulja u proteklih pola stoljeća. Referat očitava veliki duhovni napor Europljana da orgulje prepoznaju kao glazbalo koje je baš u Europi usavršeno gotovo do savršenstva i koje objedinjuje duhovna, znanstvena, umjetnička i zanatska stremjenja kroz mnoga stoljeća.

Emin Armano

Orgulje kao simbol europske vizije, tako glasi naslov poznatog projekta (ORSEV), kojeg je Europska Komisija izradila u okvirima kulturnog projekta Raphael. U svojim kulturološkim i jezičnim područjima, zvučnim i stilistički različitim obilježjima, u vječitom mijenjanju različitih stilova, u svojem jedinstvenom «pozivu» unutar kršćanske crkvene glazbe različitih konfesija, orgulje reflektiraju u svakom pojedinom primjeru onaj suptilan spoj između jedinice i raznolikosti koji označava temeljne osobine naše europske kulture.

S pravom imaju orgulje u okviru glazbene povijesti posebno mjesto jer predstavljaju sintezu tj. ujedinjenje stilova cijelog glazbenog instrumentarija, i duboku povezanost s idealom vokalnog glazbenog izraza. Uz to se ostvaruje jedinstvena sinteza raznolikog, kreativnog ljudskog djelovanja koja je izražena kroz takozvanu lijepu umjetnost, u razvoju arhitektonske cjeline instrumenta, odabiru oblika i vanjskih ukrasa na ormaru i prospektu orgulja. Osim toga u strukturi i osnovi orgulja ujedinjuju se različite tehnike u izradi svakog pojedinog instrumenta - sve u svrhu jedinstvene umjetničke cjeline orgulja koje na taj način prestaju biti samo muzički instrument već postaju istovremeno nositelj i stvaratelj zvuka. Europska glazba ima upravo u orguljama glavnog «predstavnik» vlastitog povijesnog razvoja.

Velika umjetnička vrijednost vanjskog dijela orgulja (kućište, drveni ukrasi, figure anđela, svetaca ili anđela

svirača) kao i vajske svirale u prospektu orgulja dugo su nepravedno vodili do određenog ograničenog i uskog mišljenja da je jedino prospekt onaj dio orgulja koji zavrjeđuje da bude stavljen pod zaštitu kao spomenik kulture. Doduše činjenica je da su od mnogih vrijednih povijesnih orgulja upravo prospekti i kućišta preživjeli, kod čega su samo u rijetkim slučajevima spašene i prospektne svirale.

Tek u posljednjih pedesetak godina učvrstilo se mišljenje i uvjerenje da se stare orgulje treba promatrati kao jedinstvenu cjelinu, kako u povijesnom tako i u muzičkom smislu. Taj se proces događao postepeno i ni u kom slučaju istovremeno u svim zemljama. U tom procesu pioniri su organolozi, orguljaši i graditelji orgulja iz Njemačke i sjevernoeuropskih zemalja.

Tadašnji proces tzv. *Orgelbewegung* - oživljavanje interesa za stare orgulje, pridonio je razvoju zaštite orgulja kao spomenika kulture, ali je istovremeno stvorio krivu pretpostavku tzv. «neobaroka» a uz to i mnoge druge krive pojmove i mišljenja koja su neposredno vodila do sasvim štetnih zahvata na povijesnim instrumentima. Koliko je samo vrijednih orgulja pedesetih godina prošlog stoljeća patilo od takvih zahvata- o tome možemo danas govoriti samo sa velikim žaljenjem.

Važan pomak na putu ostvarivanja jasne, primjerene i respektabilne zaštite orgulja kao spomenika kulture bila je izrada smjernica za očuvanje i restauraciju povijesnih orgulja. Taj je dokument nastao 1957. godine pod imenom *Weilheimer Regulativ* a izradili su ga orguljski stručnjaci i mnogi prijatelji orgulja u Njemačkoj. Naravno da je kasnije došlo do daljnjeg razvoja toga dokumenta na temelju iskustava i daljnjih spoznaja o povijesnim orguljama. Taj tekst proklamira već u svojem prvobitnom obliku principe koji su i danas važeći u svojoj srži, iako se u njemu još uvijek pridaje previše važnosti prospektu i kućištu orgulja kao kriterijima za vrednovanje pojedinih orgulja kao spomenika kulture.

Neka mi bude ovdje dopušteno, navesti jedno osobno iskustvo koje je istovremeno znak i prvi pomak u proklamiranju takvih smjernica o zaštiti orguljskih spomenika kulture - preko nacionalnih granica - što predstavlja ujedno i konkretiziranje ciljeva našeg kongresa u Varaždinu.

Kada je 1960. godine na poticaj jedne talijanske radne grupe, kojoj sam i osobno pripadao počeo izlaziti u Italiji časopis *L'Organo - Rivista di cultura organaria e organistica*, dobili smo pismo potpore od predsjednika njemačkog Udruženja prijatelja orgulja (njem. *Gesellschaft der Orgelfreunde, GdO*) Waltera Suppera, kojem je bio priložen upravo netom završeni *Weilheimer Regulativ*. Jezgru toga pisma činila je upravo prijeko

potrebna molba: *Ne samo da svaki pojedini novoizgrađeni instrument treba promatrati kao jedinstvenu i nedjeljivu cjelinu već, neka njega i zaštita povijesnih orgulja budu prisutne u vašem pokretu.*

Danas je naše iskustvo i poznavanje problematike na tom području daleko naprednije, profilirale su se metode zaštite i zadržavanja povijesnih vrijednosti orgulja kao i metode restauriranja. Razvija se pojam Zaštite spomeničkih orgulja (njem. Denkmalorgel) - zahvaljujući većoj vremenskoj, povijesnoj distanci. Tako se neupitni i ponekad pretjerani prioritet vrijednosti zračnica sa tonskim kancelama i mehaničke trakture, što u svojoj prvobitnoj formi u vrednovanju orgulja kao spomenika kulture i *Weilheimer Regulativ* stavlja na prvo mjesto treba revidirati. Romantične kao i kasnoromantične orgulje koje posjeduju zračnice sa registarskim kancelama i pneumatskom, ili konačno i elektropneumatskom trakturom danas se tretiraju povijesno vrijednima i time dostojnima da ih se zadrži u procesu revizije ili restoracije.

Kao što je već spomenuto, zaštita orgulja kao spomenika kulture nije se ni istovremeno ni podjednako razvijala u svim zemljama. Stoga je upravo paradoksalno da se zemlje u jugoistočnoj Europi nalaze u velikoj prednosti, jer su orgulje iz ekonomskih, političkih ili društvenih razloga potpuno zapostavljene. Tako su instrumenti koji više nisu u upotrebi ostali netaknuti i nisu bili podvrgnuti svojevoluminarnim i nepažljivim zahvatima što se često događalo sa orguljama u zapadnoj Europi. Iako zbog manjka financijskih sredstava kao i raspoloživih iskusnih stručnjaka za orgulje postoji opasnost od nestručnih zahvata na povijesnim instrumentima, upravo se te okolnosti trebaju vrednovati kao šansa da se rezultati novijih istraživanja i nova iskustva iskoriste i stave u službu tih instrumenata te na taj način izbjegnu greške prijašnjih «naprednijih» restauracija.

Upravo začuđujuće proširenje horizonta organologije, koji naš kongres otkriva, treba biti daljnji poticaj za nastavak i produbljivanje istraživanja, za proširenje dokumentacije, za daljnji komparativni studij različitih orguljskih stilova, za prepoznavanje individualnih karakteristika pojedinih stilova gradnje, za daljnji razvoj zaštite i metoda restauriranja povijesnih instrumenata. Cijeli taj proces međutim treba biti koordiniran na internacionalnoj razini i uz mogućnost stalne izmjene iskustava i upotrebe podataka. Važni međunarodni organološki centri već se bave tom problematikom - sakupljanjem i razvrstavanjem podataka te stvaranjem baza podataka.

Usprkos tom pozitivnom i dobrom razvoju ostaju otvorena pitanja koja se odnose na metode konzerviranja i restauriranja povijesnih orgulja. Kada se govori o očuvanju izvorne susstance, treba svakako

dalje raditi na studiju problema upotrebe neprikladnih materijala pri restauriranju oštećenog ili propalog materijala u povijesnim orguljama. Ne smije se u tom kontekstu zaboraviti, da crkvene orgulje normalno služe sasvim drugim potrebama - za dnevnu liturgijsku upotrebu - za razliku od onih koje se nalaze u nekom povijesnom muzejskom prostoru. Kod ovih posljednjih nije posebno važno da su u svirnom stanju a ako i jesu rijetko se upotrebljavaju. Za crkvene orgulja je upravo normalno da su uvijek u svirnom stanju pa shodno tome postoji i stalna opasnost od nestručnih zahvata na instrumentu. Na području restauracije mijenjaju se problemi od slučaja do slučaja i često preko granica općepoznatih i važećih osnova i utvrđenih smjernica. Pogotovo mogu biti otežane važne predstojeće odluke zbog ispreplitanja različitih stilova u nekom povijesnom instrumentu. Takvo stanje orgulja može do najvišeg mogućeg stupnja otežati bitne odluke u fazi restauracije. Isto tako ne smijemo zaboraviti i često opasne tendencije koje prijete povijesnim orguljama. Radi se u prvom redu o određenom perfekcionizmu orguljara koji staro žele «poboljšati» i povijesnu, originalnu substancu zamijeniti novim «pouzdanim» materijalima i modernim rješenjima. Tu spadaju i zahtjevi orguljaša, koji nastoje instrumente «pripraziti» literaturi koju žele svirati. Konačno treba spomenuti i često proklamirane liturgijske ili bolje rečeno «pseudoliturgijske» zahtjeve, kojima se također treba prilagoditi povijesne instrumente.

To što je upravo Hrvatska izabrana da bude sjedište našeg kongresa vrlo je značajno. Na tom bogatom orguljskom području isprepliću se djelovanja domaćih, venecijanskih, južnonjemačkih kao i austrijskih majstora, te na taj način upravo kroz Hrvatsku orgulje postaju simbolom europske kulturne baštine. Naš kongres u Varaždinu je istovremeno otvoreni prozor u orguljski svijet jugoistočne Europe, koji se otvara i predstavlja izvanredno bogatom orguljskom baštinom i čija je povezanost sa zapadnom orguljskom kulturom doista duboka i vitalna. Tu mislim na upravo začuđujuće mostove europskog orguljskog graditeljstva, koji su građeni od Venecije do istočnoeuropskih zemalja u 17. i 18. stoljeću djelovanjem orguljske dinastije Casparini kao i one koje je gradio u 19. stoljeću Carl Hesse.

Upravo na ovom mjestu možemo položiti račun koliko neznanje posjedujemo o orguljama u zemljama jugoistočne Europe. Popuniti ove velike rupe u neznanju upravo je naša sljedeća nezaobilazna zadaća. Tek tada će se ispuniti želja i smisao ovog kongresa, sažetih u *Preambuli* Cristopha Bosserta i Markusa Zimmermanna: omogućiti jedan potpuni i cjeloviti pregled sveukupne europske orguljske kulture.

S njemačkog preveo **Zdenko Kušćer**